

problem bespravne stambene izgradnje

Branislava Saveljić: »BEOGRADSKA FAVELA«, Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije, BGD, 1989.

slobodan jovanović

Problemom b.s.i. (bespravne stambene izgradnje) u Beogradu, na primeru nastanka i razvoja naselja K. (Kaluderice), te Beogradske favele (Favelas), sa oko 40.000 stanovnika, na prostoru između tzv. Smederevskog puta i puta Beograd-Niš, bavili su se već u više navrata i mediji i struka. Naši i strani.

Konačno, mr Branislava Saveljić, sociolog iz Beograda, radnim mestom vezana za Zavod za planiranje grada Beograda, objavljuje ove godine, u posebnoj knjizi i pod citiranim naslovom: »Beogradska favela«, rezultate svog istraživanja i ujedno teme magistrarskog rada posvećenih ovom »sigurno najvećem primeru kompletno izgrađenog divljeg naselja kod nas, a verovatno kako mnogi tvrde i na Balkanu i u Evropi.«

Sadržaj, tema istraživanja i rada Saveljićeve imaju svakako višestruki značaj, prevashodno za sam Beograd i K. kao »čudo« u njemu samom, selo beogradske okoline koje je, od prvih pominjanja 1528. godine, sa 6 – 8 domova, tavorilo kroz vreme i uz zanemarljivo širenje, sve do 1967. godine, kada postaje lokalitet intenzivne stambene izgradnje, da bi 1986. godine imala oko 7.000 zgrada, sa nezaustavljivim procesom dalje izgradnje, uz narastanje i umnožavanje sopstvenih problema urbanističke, komunalne, socijalne i druge prirode.

Rad Saveljićeve međutim, po svojoj metodologiji, strukturi i rezultatima prevazilazi karakter »lokalne« teme, s obzirom na sve one slične primere koje je, u osnovi, iznedrila »jugoslovenska« varijanta urbane i stambene politike i prakse, opterećena sistemskim, dogmatskim i demagoško-politikantskim odnosom zajednice prema čoveku kao centralnoj i najvećoj vrednosti i stavom o samoj mogućnosti i borbi za socijalističke kvalitete prostornog razvoja i njegove posledice, koje bi trebale biti deo rerum nature, različite od onih koje reprodukuje kapitalistički sistem i ideologija.

Imajući u vidu baš taj širi kontekst, bez zanemarivanja neposrednih povoda, upuštanja u problem K., preporučujemo čitanje knjige B. Saveljićeve, kao mogućeg podsećanja na sve druge »Bangladeše« i »Sangaje« (Novi Sad), »Brazilije« (Beočin) i sl., gde im je stanovništvo sličnih naselja cinično ponadevalo upravo ona imena koja su kod nas sinonim haosa, besmisla i bede, kako izgrađenog tako i ljudi u njemu.

Rezultate svog istraživanja B. Saveljić je složila u 8 poglavlja: I. Pojmovno-metodološka razmatranja, II. Pogled na okruženje, III. Nastanak i razvoj i prostorno-urbanističke karakteristike naselja K., IV. Socio-profesionalna struktura vlasnika stambenih objekata u K., V. Osnovna obeležja i karakteristike stambenih objekata, VI. Društveni život u naselju – dnevni ciklus, slobodno vreme i neformalne društvene veze, VII. Neke posledice i u K., VIII. Intervju sa stanovnicima K. o problemima B. G. i njihovo viđenje uzroka i posledica ove pojave. Zaključna razmatranja i uobičajeni prilozi su ono što zaokružuje delo.

Zasnivajući svoj rad na analizi problema: – Obima i karakteristika b.s.i. u Beogradu, sa K. u ovom kontekstu,

– Geneze naselja K. vizavi prostorno-urbanističkih karakteristika i osnovnih obeležja K. u socijalnom razvoju, kroz vreme,

– Zatečenog stanja in situ i procesa b.s.i. na licu mesta, kao i činjenicama koje prističu iz identiteta, socio-profesionalne strukture stanovnika pre i posle izgradnje K., kvaliteta i karakteristika b.s.i., objekata posebno, ličnog standarda vlasnika kuća u K., urbanog standarda naselja, društvenog života u K., posledica b.s.i. po stanovnike K. i šire društvene zajednice, te moguće sanacije i socijalne reintegracije naselja i njenih stanovnika,

Branka Saveljić se oslonila na:

1. Teorijska i empirijska istraživanja iz urbane sociologije i sociologije uopšte,
2. Studije iz oblasti arhitekture i urbanizma, istoriografije i ekonomske studije,
3. Anketno istraživanje na bazi intervjua,
4. Intervjuisanje stanovnika i predstavnika mesne zajednice i Opštine Grocka,
5. Neposredno posmatranje na terenu,
6. Statističku građu (popise stanovništva) – rvenstveno o socio-profesionalnoj strukturi i vitalnim karakteristikama stanovnika K. i dr.,
7. Uvid u evidenciju o zdravstvenom stanju stanovnika i stanju patologije uopšte (patologija osoba i života),
8. Podatke i izveštaje komunalnih organizacija i gradskih službi,
9. Foto-dokumentaciju i analizu sadržaja dnevne štampe, te pojmovnih određenja i definicije b.s.i. prisutne u našoj stručnoj literaturi,² a koje se svode na zaključke da je b.s.i. i bespravna izgradnja uopšte ona koja nije rezultat planskog pristupa prostoru (u politici i praksi), odnosno ona koja proizlazi iz klasnih i društvenih nejednakosti materijalizovanih u posledicama društvene moći i sukoba u savremenom gradu, a manifestantna na fizičkom aspektu urbanog plana i sociološkom planu (uslovi, život, uticaji na psihofizičko stanje stanovnika i njihove međudnose).

Na ovim premissama, logično je izveden zaključak da je uzrok bespravne izgradnje u disharmoniji tempa industrijalizacije i urbanizacije i stambene politike i planskih kontra mera, svih onih subjekata koji tu politiku provode.

Sve konstatacije vode na sledeće:

K. je dakle, posledica izostanka adekvatnog i planskog urbanog razvoja Beograda, ovaj i ovakav, opet posledica stihijne urbanizacije u čitavoj SR Srbiji itd. u koncentričnim krugovima, do zaključka da je izostala adekvatna politika i praksa prostornog planiranja u zemlji u celini.

Mogli bi naravno, ovakvim zaključcima (koji su implicitno ili eksplicitno izvedeni) da suprotstavimo izvesne argumente koji bi ih doveli u pitanje, zbog određenog stepena pojednostavljenja zavisnog od ideoloških osnovne pristupa problemu. O tome međutim drugom prilikom.

Ovakvi ili neki drugi zaključci, kao i teorije, neće ipak, same po sebi, praktično razrešiti niti jedan aktuelni i stvarni problem K.

Konstatacija Saveljićeve je naime, doslovce, sledeća: »Iako u Beogradu ova pojava (b.s.i.) ima impozantan i problematičan obim i posledice, još uvek nisu nađeni odgovarajući naučni metodi za njeno rešavanje, mada su uzroci manje više poznati« (st. 33. dela).

Na primeru K. istraživanja Saveljićeve potvrdila su da je K. takva kakva je »posledica određene politike u sferi klasno-socijalnog položaja određenih društvenih slojeva. Međutim, osnovni uzroci b.s.i. u K. jesu, izvan klasno-socijalnog položaja (regionalni razvoj i politika urbanizacije, razvoj mreže naselja u Gradu, politika gradskih službi, stambene politike u Beogradu, itd.).

Dodali bi tome, i izostanak planskog uticaja na demografska kretanja.

Više od brojnih tabelarno složenih i brojka-ma iskazanih svakovrsnih pokazatelja raznih aspekata i uticajnih faktora na zatečeno stanje u K. vrlo je upečatljiva ilustracija stanja data u V-om poglavlju knjige, u delu koji govori o prvobitnom tipu naselja i aktuelnim stilovima gradnje. Ovdje se, kroz tekst i fotose, uspešno može uočiti ne samo rezultat već i proces odljudjenja čoveka od iskonske potrebe i smisla za građenje na principima logike, harmonije i

suodnosa sa mestom i okolinom, u fizičkom i socijalnom smislu. (ilustracije na str. 125-132).

Saveljićeva ne izbegava da u svom radu iznese i neke kritičke komentare o intervencijama koje su na K. pokušane putem primene DUP-a izrađivanih od 1979. na ovamo, kao i o ovim planovima uopšte. U vezi sa tim Saveljićeva ukazuje da su ti planovi (»kao i svi drugi«) opterećeni inertnom šematikom i standardima koji su samo »neka« ili neka buduća »aproksimativna stvarnost«. Šteta što je ovo ostalo samo na nivou naznake, a bez proširenja i konkretizacije.

Odeljak o društvenom životu u naselju, iz nama razumljivih razloga najcelovitije prezentuje situaciju K., pa je jasno da se nisu mogle mimoći ni socio-patološke pojave kao posledica izostanka čoveku primerenijih uslova za život, tu na 10 km od centra glavnog grada zemlje.

U ilustrativnom materijalu među prilozima knjige otisnut je deo novinske stranice »Politike« od 4. dec. 1987. godine. U desnom gornjem uglu je tekst: »Kaluderica očekuje više«, sa podnaslovom: »Vodosnabdevanje, kanalizacija i struja najveći problem ovog naselja sa oko 30.000 stanovnika – značajna sredstva očekuju se od legalizacije bespravno podignutih objekata.«

Kako to u životu često biva, o njemu rečitije i sažetije govore slučajno složene kockice mozaika od čitavog naučnog elaborata. Citiran isečak karikaturalno saopštava suštinu raskoraka proklamacija i prakse dugogodišnje stambene politike u nas, pa i više od tog i ne samo nje.

Ne možemo se međutim složiti sa time da je b.s. izgradnja »u suštini posledica nagle urbanizacije«, jer bi samim tim prihvatili ovaj fenomen kao »prirodnu« posledicu s obzirom na to da je i »naglost« takode kao i »sporst« urbanizacije moguće razumeti kao prirodnu posledicu spleta niza okolnosti i uslova političke, društveno-ekonomske, socijalne i kulturne prirode. Priklonili bi se radije konstataciji da je bespravna stambena izgradnja u suštini nedostatak (nepostojanje) adekvatne i konzistentne politike planske urbanizacije ili njeno nefikasno provođenje, odnosno da je ona u našem slučaju još jedan eklatantan primer raskoraka deklarisanog i prakse – reči i dela.

Tipično takode za našu situaciju, jeste tačan zaključak B. S. da je »b.s.i. stihijski proces u kome se planski uticaj pojavljuje tek u fazi sanacije, a ostali instrumenti urbane politike deluju takode sa zakašnjenjem ili represivno«.

Postavlja se odmah pitanje da li je istraživanje dalo odgovore koje su stvarne i kolike su mogućnosti sanacije stanja? Da li je moguće osujetiti špekulaciju zemljištem i prostorom od određenog broja graditelja, i da li je moguće bez odgovarajuće podloge – voluntaristički radenim planovima pomiriti u prostoru brojne različite interese kako bi se očuvao tobožnji socijalni mir i sl.?

Pravo pitanje jeste i to kakva je budućnost K. i šta će biti sa njom? B.S. odgovara da je to: legalizacija bespravne izgradnje stambenih objekata, sanacija i izgradnja najnužnije urbane opreme i komunalne infrastrukture, a sve to uz, srazmerno mogućnostima, učešće svih stanovnika K. u realizovanju sanacionih mera.

Sve ove mere morale bi biti deo procesa koji se planira sukcesivno kroz vreme, po etapama i fazama realizacije.

Interesantan je zaključak B.S. da je poljoprivrednu aktivnost meštana potrebno naravno na odgovarajući način zadržati uz prethodnu valorizaciju i obezbeđenje prostora za to.

Na širem planu odgovori su:

- ravnomeran regionalni razvoj,
- prestrukturiranje privrede, B.G.D.-a,
- usaglašenost prostornog i društvenog, ekonomskog planiranja,
- promena stambene politike na principu realne ekonomije,
- veća ažurnost, prisustvo i viši nivo rada urbanističkih organizacija i službi u procesu urbanizacije.

1. Bespravna stambena izgradnja, Savezni zavod za urbanizam, komunalna i stambena pitanja, B.g.d., 1967.

2. Dr Dragan Koković, Slamovi između naselja i nasilja naše svakidašnjice, Matica srpska, zbornik za društvene nauke, 77/1984. N.S.